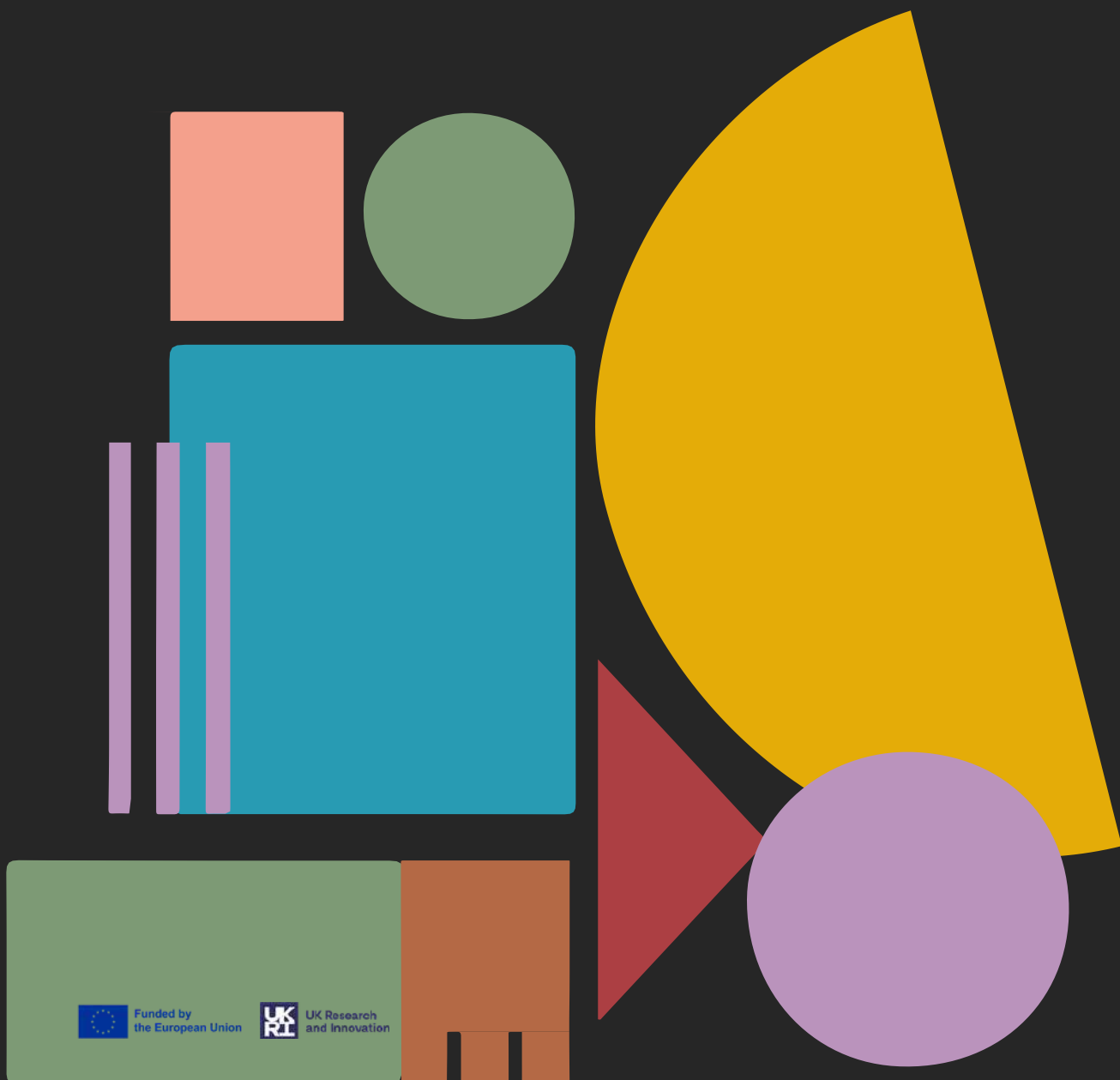

ŽIVJETI DEMOKRACIJU U KONTEKSTU VISOKOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

SMJERNICE ZA ESTETSKO I UTJELOVLJENO OBRAZOVANJE
ZA DEMOKRACIJU

Vodeće autorice

Sandra Wallenius-Korkalo

Monika Pažur

**Doprinijele dijelovima
teksta**

Susan Meriläinen

Kardelen Dilara Cazgir

Urednice

Pilvikki Lantela

Philippa Mulbery

Cláudia Neves

Istraživačice

Kardelen Dilara Cazgir

Katarina Aladrović Slovaček

Pauliina Jääskeläinen

Susan Meriläinen

Dirk Netter

Monika Pažur

Veronika Clara Pinzger

Maša Rimac Jurinović

Lea Spahn

Joonas Vola

Sandra Wallenius-Korkalo

Susanne Maria Weber

Helena Wolter

Canan Yalvac

Financiranje

Ovaj je projekt financiran sredstvima programa Europske unije za istraživanje i inovacije **Horizon Europe** na temelju Ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava br. **101094052**, te sredstvima **UK Research and Innovation (UKRI)** – referentni broj: **10063654**.

Odricanje od odgovornosti

Projekt je financiran sredstvima Europske unije. Iznesena stajališta i mišljenja isključivo su stajališta autora i ne odražavaju nužno stajališta Europske unije ni tijela koje je dodijelilo sredstva. Europska unija ni tijelo koje je dodijelilo sredstva ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

Naslov i licence

Živjeti demokraciju u kontekstu visokoškolskog obrazovanja: Smjernice za estetsko i utjelovljeno obrazovanje za demokraciju

© 2026 AECED Consortium: (Sveučilište u Lapland — Finska, Sveučilište u Hertfordshire — UK, Marburg Sveučilište — Njemačka, Sveučilište Alberta — Portugal, Riga Tehničko Sveučilište — Latvija, Sveučilište u Zagrebu— Hrvatska).

Ovo je djelo licencirano pod licencom **Creative Commons Imenovanje 4.0 međunarodna (CC BY 4.0)**. Za uvid u primjerak licence posjetite:

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Pristupačnost i uporaba s alatima za čitanje naglas

Ovaj je Okvir osmišljen kako bi omogućio uporabu s alatima za čitanje naglas i asistivnim tehnologijama. Tekst je organiziran u jasnu, numeriranu strukturu i prikazan u logičnom redoslijedu čitanja radi podrške audio-čitanju. Slike i dijagrami sadrže alternativni tekst ondje gdje nose značenje.

Zbog trenutačnih ograničenja platforme, u ovom PDF-u možda neće biti dostupna potpuna navigacija čitača zaslona prema razinama naslova. Pristupačna Word verzija ovoga Okvira dostupna je na zahtjev.

Svi dijagrami i tablice u ovom Vodiču popraćeni su kratkim objašnjavajućim tekstom kako bi se osigurala pristupačnost čitateljima koji koriste čitače zaslona ili alate za čitanje naglas.

Prijedlog citiranja:

AECED Consortium (2026). Living Democracy in Higher Education: A Guide to Aesthetic and Embodied Learning for Democracy (AELD). DOI: 10.5281/zenodo.18614105

Zahvale

Ove su Smjernice razvijene u okviru projekta **AECED** — *“Transforming Education for Democracy through Aesthetic and Embodied Learning for Democracy, Responsive Pedagogies and Democracy-as-becoming”*.

Zahvaljujemo:

- svim sudionicima i zajednicama učenja koji su sudjelovali u AECED aktivnostima kroz različite obrazovne faze, uključujući učenike i studente, odgojno-obrazovne djelatnike, facilitatore, djelatnike škola i institucija te obitelji i partnere iz zajednice;
- nacionalnim timovima u Hrvatskoj, Finskoj, Njemačkoj, Latviji, Portugalu i Ujedinjenoj Kraljevini na stvaranju empirijskih uvida iz prakse koji su izravno doprinijeli razvoju pristupa i praksi predstavljenih u ovim smjernicama;
- članovima AECED konzorcija na doprinosu razvoju Pedagoškog okvira, transnacionalnoj sintezi (nacionalnim studijama slučaja i komparativnoj analizi) te drugim projektnim resursima;
- recenzentima koji su svojim komentarima doprinijeli jasnoći, konceptualnoj koherentnosti i praktičnoj primjenjivosti ovih smjernica.

Sadržaj

1. Uvod

2. Prostor sa i za AELD u visokom obrazovanju

3. Demokratske vrijednosti u visokom obrazovanju

4. Demokratska načela u visokom obrazovanju

5. Rad s estetskim i utjelovljenim metodama u visokom obrazovanju

6. Osjećaj za demokraciju

7. Responzivne pedagogije

8. Uvažavajući pogled

9. Svakodnevne prakse i putovi djelovanja u visokom obrazovanju

10. Poticaju za refleksiju odgojno-obrazovnih djelatnika

11. Završetak Smjernica i poziv na korištenje Priručnik

I. Uvod

Visoko obrazovanje često poučava demokraciju kroz stjecanje građanskog znanja, raspravu te razvoj kritičkog mišljenja. Studenti pritom uče o demokraciji kroz razgovore o demokratskim sustavima, institucijama i procedurama. Posljedično, mnogi studenti i odgojno-obrazovni djelatnici demokraciju doživljavaju kao nešto udaljeno, proceduralno ili simboličko — kao nešto što se odvija u odborima, pravilnicima ili formalnim oblicima predstavljanja, a ne u svakodnevnim situacijama učenja.

A ipak, demokracija je duboko isprepletena s našim svakodnevnim životima.

Ona nije unaprijed zadani sustav niti konačni cilj koji treba postići. U našim zajednicama demokraciju kontinuirano iznova oblikujemo kroz odnose, pažnju i zajedničko djelovanje. Visoko obrazovanje je stvaran pedagoški prostor u kojem se demokracija svakodnevno ne samo proučava nego i doživljava, propituje i prakticira zajedno s drugima.

Demokracija je prisutna u Vašim seminarima, atelijerima, laboratorijima, mentorskim susretima i *online* okruženjima. Pojavljuje se u malim, često neprimjetnim trenucima: u načinu na koji se glasovi potiču ili prešućuju, kako se koristi autoritet, kako se pristupa različitostima, kako se nosimo s neslaganjem te kako se dogovaraju odgovornosti za zajedničko učenje. U tim svakodnevnim susretima demokracija se ne samo poučava — ona se živi.

Estetsko i utjelovljeno učenje za demokraciju (AELD) naglašava upravo to proživljeno iskustvo učenja demokracije: način na koji osjećamo, opažamo, slušamo, zamišljamo, krećemo se i odnosimo jedni prema drugima u zajedničkim situacijama učenja. Estetske i utjelovljene dimenzije učenja oblikuju temelje demokratskog života: pažnju, brigu, responzivnost, otvorenost prema različitostima i prepoznavanje jednakog dostojanstva svake osobe.

Ove Vas Smjernice pozivaju da u svom radu polazite od ovih temelja.

Kako su ove Smjernice razvijene

Ove se Smjernice temelje na opsežnim istraživačkim nalazima koji pokazuju kako estetsko i utjelovljeno učenje za demokraciju može smisleno preoblikovati demokratsku praksu u visokom obrazovanju. Projekt AECED proveo je participativno akcijsko istraživanje u visokom obrazovanju u Hrvatskoj, Finskoj i Njemačkoj. Nakon toga provedene su analize prikupljenih slučajeva kako bi se dublje razumjeli izazovi s kojima se suočava demokratska praksa u visokom obrazovanju, kao i pedagoške mogućnosti za odgovor na te izazove kroz AELD.

U svim tim kontekstima prikupljeni dokazi pokazuju da — čak i unutar hijerarhijskih, vremenski opterećenih i na izvedbu usmjerenih sveučilišnih okruženja — AELD može potaknuti:

- Promjene u razumijevanju demokracije: od apstraktnog pojma prema proživljenom iskustvu.

Rezultati projekta: Demokracija se susreće kao kontinuiran, relacijski proces — demokracija-kao-nastajanje — koji se doživljava kroz svakodnevne prakse učenja, zajedničko donošenje odluka te kroz pregovaranje o odgovornostima, različitostima i autoritetu u pedagoškim odnosima.

- Povećanu osviještenost o moći, uključenosti i relacijskim dinamikama u učenju.

Rezultati projekta: Kroz utjelovljene i estetske prakse studenti i odgojno-obrazovni djelatnici razvijaju *osjećaj za demokraciju* koji odnose moći, uključenost i isključenost te etičku odgovornost čini vidljivijima i osjetljivijima za prepoznavanje. Takvo se razumijevanje često razvija postupno, kroz iskustvo, a ne prvenstveno kroz izravnu pouku.

- Epistemičku transformaciju, u kojoj se znanje su-stvara, a ne samo prenosi.

Rezultati projekta: AELD povezuje mišljenje, osjećaje i osjetilno iskustvo te potiče holističko učenje u kojem se znanje razvija kroz zajedničko istraživanje, različite načine stvaranja značenja (uključujući tišinu, pokret, sliku i gestu) te kroz otvorenost prema neizvjesnosti i pluralnosti perspektiva.

- Veću profesionalnu refleksivnost i etičku odgovornost odgojno-obrazovnih djelatnika.

Rezultati projekta: Istraživanje pokazuje da demokratsko učenje rijetko teče glatko i skladno; često uključuje nelagodu, ranjivost, napetosti i neslaganja. AELD ne nastoji ukloniti ta iskustva, nego pomaže odgojno-obrazovnim djelatnicima da ih nose s brigom, respozivnošću i etičkom pažnjom, prepoznajući ih kao sastavni dio demokracije-kao-nastajanja, a ne kao neuspjeh pedagoške prakse.

Sveukupno, rezultati projekta pokazuju da primjena AELD-a u visokom obrazovanju nije tek dodatna opcija, nego nužna pedagoška orijentacija. Ponovnim povezivanjem demokratskih ideala sa svakodnevnom obrazovnom praksom AELD omogućuje da se demokracija ne uči samo kao skup znanja, nego i kao proživljeno, etičko i relacijsko iskustvo.

Kako koristiti ove Smjernice

Umjesto da nudi propisane modele ili institucionalne reforme, ove se Smjernice usredotočuju na ono što je već unutar vašeg pedagoškog djelovanja: svakodnevne mikro-prakse kroz koje se demokracija ostvaruje u poučavanju, učenju i akademskim odnosima. Cilj nije demokratizirati upravljačke strukture niti zagovarati određena politička stajališta. Umjesto toga, pozornost se usmjerava na to kako se demokracija prakticira — iz trenutka u trenutak — kroz pedagoške izbore, relacijske uvjete i zajedničke procese učenja.

Smjernice su osmišljene tako da budu praktične, fleksibilne i modularne. Za njihovu primjenu nisu potrebni novi programi niti radikalno preoblikovanje kurikuluma. Možete započeti ondje gdje se već nalazite: kroz načine facilitiranja, utjelovljene i multimodalne poticaje, refleksivni dijalog te pažnju usmjerenu na to kako se učenje doživljava. Možete raditi s jednim načelom, jednim dijelom Smjernica ili sa slijedom aktivnosti — ovisno o svom kontekstu, spremnosti i institucionalnim uvjetima.

Ove se Smjernice mogu koristiti na različite načine, ovisno o vašoj ulozi, potrebama i kontekstu. Primjerice, ako djelujete kao ili surađujete s:

- nastavnikom u visokom obrazovanju u bilo kojem području;
- učiteljem učitelja ili mentorom na doktorskom studiju;
- stručnjakom za razvoj obrazovanja ili akademskim voditeljem;
- kulturnim, umjetničkim ili društvenim partnerima koji surađuju sa sveučilištima;
- donositeljem obrazovnih politika ili predstavnikom institucije zainteresirane za obrazovanje za demokraciju.

Gdje god trenutano djelujete u sustavu visokog obrazovanja, ove vam Smjernice mogu poslužiti:

- kao konceptualno polazište za razumijevanje AELD-a i obrazovanja za demokraciju;
- kao orijentacija za osmišljavanje responzivnih, uključivih i utjelovljenih okruženja učenja;
- kao reflektivni resurs za promišljanje moći, sudjelovanja i relacijskih dinamika u poučavanju i učenju;
- kao pratnja u pedagoškom eksperimentiranju.

Smjernice donose konceptualna objašnjenja i pitanja za refleksiju namijenjena praktičarima.

Priručnik koji prati ove Smjernice donosi konkretne primjere AELD aktivnosti.

2. Prostor za i s AELD-om u visokom obrazovanju

Kao sudionik u visokom obrazovanju, već oblikujete prostore u kojima se demokracija doživljava — ponekad svjesno, a često i implicitno. Ipak, demokratsko učenje u visokom obrazovanju često je ograničeno hijerarhijskim tradicijama, kulturama evaluacije usmjerenima na izvedbu, vremenskim pritiscima i pretjeranim naglaskom na kognitivnim postignućima.

AELD Vas poziva da tim prostorima posvetite pažnju i aktivno sudjelujete u njihovu oblikovanju, u susretima u kojima demokracija nastaje, na dva međusobno povezana načina: stvaranjem prostora za estetsko i utjelovljeno učenje za demokraciju te sudjelovanjem u tom prostoru dok se demokracija kroz AELD razvija u praksi.

Stvaranje prostora za AELD u visokom obrazovanju znači:

- otvarati uvjete za demokratsko učenje unutar postojećih kolegija i programa, bez dodavanja novih sadržaja ili struktura;
- obraćati pozornost na to kako se sudjelovanje potiče, podržava ili ograničava u svakodnevnim situacijama učenja;
- stvarati prostor za različite oblike izražavanja koji nadilaze verbalnu raspravu, uključujući utjelovljene, vizualne, osjetilne i refleksivne načine;
- strukturirati vrijeme i ritam rada tako da omogućuju pojavu refleksije, neizvjesnosti i zajedničkog stvaranja značenja;
- prepoznati okruženja učenja — fizička, digitalna i relacijska — kao aktivne pedagoške prostore, a ne kao neutralne okvire u kojima se učenje odvija.

Biti dio prostora učenja s AELD-om u visokom obrazovanju podrazumijeva:

- ostati pažljiv prema relacijskim, emocionalnim i utjelovljenim dinamikama dok se proces učenja odvija;
- pristupati različitosti, neslaganju i neizvjesnosti kao sastavnom dijelu demokratskog učenja, a ne kao preprekama koje treba ukloniti;
- promišljati kako se autoritet, odgovornost i prepoznavanje ostvaruju unutar vaše pedagoške uloge;
- modelirati demokratske načine slušanja, odgovaranja i nošenja s ranjivošću i napetošću;
- zajedno sa studentima oblikovati iskustva učenja kroz podijeljenu odgovornost i otvorenost prema pluralnosti perspektiva.

Demokratsko učenje možete osnažiti i kroz male pedagoške pomake ili mikro-prakse: odabirom načina facilitiranja koji potiču sudjelovanje, stvaranjem prostora za refleksiju, korištenjem multimodalnih poticaja te njegovanjem osjećaja relacijske sigurnosti. Takve mikro-prakse možda neće preko noći promijeniti institucije, ali mogu značajno utjecati na način na koji vi i vaši studenti doživljavate demokraciju u svakodnevnim situacijama učenja.

Stvaranje i održavanje takvih prostora zahtijeva pažnju prema relacijskoj i emocionalnoj sigurnosti. Kada se sudionici osjećaju prepoznato, poštovano i podržano, spremniji su sudjelovati, preuzimati rizik i ostati uključeni čak i kada učenje postane zahtjevno ili nelagodno. Sigurni prostori učenja ne uklanjaju napetosti ili neslaganja; naprotiv, oni omogućuju da se ostane prisutan u susretu s različitostima, neizvjesnošću i ranjivošću. Na taj način relacijska sigurnost postaje ključan uvjet demokratskog učenja — omogućujući da se demokracija ne prakticira samo kroz raspravu, nego i kroz načine na koje ljudi zajedno uče, odnose se jedni prema drugima i razvijaju se.

3. Demokratske vrijednosti u visokom obrazovanju

Vrijednosti su načela koja nas usmjeravaju. U demokratskom društvu određene vrijednosti oblikuju svakodnevni život utemeljen na pravednosti i pravičnosti, pluralizmu, poštovanju različitosti i sudjelovanju.

U obrazovnim institucijama, osobito u visokom obrazovanju, takve vrijednosti djeluju kao orijentiri koji usmjeravaju djelovanje. One mogu voditi naše postupke u svim kontekstima koji se pojavljuju u akademskom životu — formalnim, neformalnim i informalnim. Važno je imati ih na umu i omogućiti da se kroz njih razvijamo kroz aktivnosti, projekte i rasprave.

Vrijednosti često nisu izričito artikulirane; ne prenose se samo riječima za vrijeme predavanja. One se osjećaju u načinu na koji netko govori, utjelovljuju se u procesima kritičkog mišljenja i su-stvaranja te postaju vidljive kroz međusobno poštovanje i prepoznavanje ranjivosti.

Demokratske vrijednosti omogućuju svima pun pristup visokom obrazovanju. One pozivaju ljude ne samo da budu prisutni, nego da istinski sudjeluju u zajedničkom prostoru i susretu te da se razvijaju zajedno s drugima.

Dokument *Povezivanje s demokracijom: Pedagoški okvir za obrazovanje za demokraciju* prepoznaje tri temeljne demokratske vrijednosti koje usmjeravaju učenje za demokraciju kroz sve obrazovne faze:

- sloboda
- jednakost i pravičnost
- responzivnost

Sloboda

Sloboda znači imati stvarni prostor za mišljenje, osjećanje, izražavanje i djelovanje zajedno s drugima. Ona je nešto s čime se svakodnevno susrećemo u obrazovnim okruženjima. Sloboda je relacijska — znači biti slobodan s drugima, a ne slobodan od njih.

Ne radi se o tome da svatko radi što želi, niti samo o tome da se slijedi kurikulum. Riječ je o tome da svi imaju mogućnost sudjelovati u oblikovanju procesa učenja, u kojem se značenje stvara zajednički. Sloboda učenicima, studentima i odgojno-obrazovnim djelatnicima daje priliku da se izražavaju na različite načine — kroz tijelo, emocije i kreativnost — bez straha od prosuđivanja.

Sloboda nije nešto što jednostavno imamo ili nemamo; ona nije statična. Ona se razvija kroz praksu, iznova i iznova. To znači stvarati prostore učenja u kojima svi mogu uistinu biti prisutni.

Imajući na umu kako danas izgleda visoko obrazovanje, možete si postaviti nekoliko pitanja o vlastitoj praksi koja vam mogu pomoći u promišljanju slobode:

- Mogu li se svi izražavati i na druge načine, a ne samo verbalno ili kognitivno?
- Postoji li prostor u kojem ljudi mogu postavljati pitanja, sumnjati i još ne znati — bez straha od prosuđivanja?
- Postoji li prostor da svi imaju glas u procesu učenja?
- Ima li svatko priliku osjećati se dovoljno sigurno da može promijeniti svoje mišljenje?

Jednakost i pravičnost

Jednakost i pravičnost znače prepoznati da svi ne polazimo iz iste početne pozicije te da pravednost ne znači postupati prema svima jednako, nego odgovarati na različite potrebe, iskustva i životne okolnosti ljudi. Jednakost i pravičnost ostvaruju se kroz način na koji slušamo i odgovaramo jedni drugima — ne samo na ono što je izrečeno, nego i na ono što vidimo i osjećamo.

One ne znače snižavanje očekivanja niti pružanje posebnog tretmana. Riječ je o stvaranju uvjeta u kojima svatko ima stvarnu mogućnost sudjelovati, učiti i biti prepoznat. Jednakost i pravičnost podrazumijevaju uočavanje čiji se glasovi lako čuju, a čiji često izostaju, te svjesno otvaranje prostora onima koji su manje vidljivi ili manje sigurni u uključivanje u razgovor.

Jednakost i pravičnost razvijaju se kroz praksu. One nisu statična načela koja se „primijene jednom“, nego proživljene dimenzije odnosa koje se stalno iznova pregovaraju. Zahtijevaju pažnju, brigu i spremnost na prilagodbu procesa učenja, uloga i ritma rada kako bi sudjelovanje postalo moguće za sve. Važno je započeti prepoznavanjem postojećih nejednakosti i hijerarhija te na njih odgovoriti kao na polazište vlastitog djelovanja.

Imajući na umu kako danas izgleda visoko obrazovanje, možete si postaviti nekoliko pitanja o vlastitoj praksi koja vam mogu pomoći u promišljanju jednakosti i pravičnosti:

- Kome je u ovom prostoru lako sudjelovati, a kome bi mogli biti potrebni drugačiji oblici podrške ili poziva na sudjelovanje?
- Prepoznaju li se različita podrijetla, sposobnosti, tijela i iskustva kao resursi za učenje, a ne kao prepreke?
- Jesu li u obzir uzete rodne perspektive?
- Omogućuju li procesi učenja različite ritmove, načine izražavanja i oblike sudjelovanja?
- Prepoznaju li se odnosi moći — između nastavnika i studenata te među samim studentima ili nastavnicima — i pristupa li im se promišljeno, uz nastojanje da ih se postupno preispita?

Responzivnost

Responzivnost znači biti pažljiv i otvoren prema onome što se događa u danom trenutku te biti spreman odgovoriti na ljude, situacije i odnose kako se razvijaju. Ona podrazumijeva uočavanje drugih: njihovih riječi, tijela, emocija, pa i njihovih tišina.

Responzivnost ne znači imati sve odgovore niti slijediti unaprijed zadani plan pod svaku cijenu. Ona znači biti sposoban zastati, poslušati i prilagoditi se. To znači dopustiti da se proces učenja promijeni kada se pojavi nešto važno te prepoznati da se značajno učenje često događa na neočekivane načine.

Responzivnost se razvija kroz odnose. Ona od svih uključenih traži da budu prisutni — ne samo fizički, nego i kroz brigu i preuzimanje odgovornosti za to kako njihovi postupci utječu na druge. Usko je povezana s povjerenjem i s osjećajem da je svatko viđen i shvaćen ozbiljno.

Imajući na umu kako danas izgleda visoko obrazovanje, možete si postaviti i nekoliko pitanja o vlastitoj praksi koja vam mogu pomoći u promišljanju responzivnosti:

- Primjećujem li što se događa u prostoru učenja, i izvan onoga što je planirano ili očekivano?
- Jesam li spreman prilagoditi svoj pristup kada se pojave potrebe, emocije ili pitanja studenata?
- Postoji li prostor za usporavanje, zastajanje ili promjenu smjera kada se pojavi nešto važno?
- Osjećaju li se ljudi viđeno, saslušano i doživljavaju li da se na njih odgovara na način koji im je doista važan?

Demokratske vrijednosti kao proživljeno iskustvo

Seminar u visokom obrazovanju

Tema seminara je refleksivna praksa i profesionalni razvoj. Prije susreta studenti su dobili tekst o refleksivnoj praksi te skup pitanja za promišljanje: *Što sam do sada postigao/la? Gdje želim biti? Koji su moji strahovi? Kakav stručnjak postajem?*

Kada seminar započne, profesorica sjedne među studente i jednostavno kaže:

„Možemo započeti s otvorenom raspravom.“

Zatim ostaje u tišini.

Gotovo trideset minuta ne intervenira. Promatra.

Nekoliko studenata počinje govoriti gotovo odmah. Komentiraju tekst, povezuju ga s teorijom i postupno pokušavaju usmjeriti raspravu. Dok govore, često pogledavaju prema profesorici, tražeći na njezinu licu potvrdu da je ono što govore „ispravno“. Neki se studenti pažljivo pozivaju na svoje bilješke; drugi govore iz osobnog iskustva. Neki su se očito pripremili; drugi improviziraju.

Nekoliko studenata ostaje tiho tijekom cijelog vremena. Povremeno prostor ispuni neugodna tišina — studenti izbjegavaju kontakt pogledom i nemirno se pomiču na svojim mjestima. Na kraju se netko ponovno javi, gotovo kao da želi prekinuti nelagodu, a ne dodati nešto novo.

Sloboda

U takvoj situaciji sloboda nije ugodna. Nema neposrednog usmjeravanja, nema potvrde, nema jasnog signala o tome što se smatra „dobrim“ doprinosom. Upravo se u tome, međutim, sloboda ispituje i postaje vidljiva.

Studenti su slobodni govoriti — ili ne govoriti. Slobodni su osloniti se na teoriju, vlastito iskustvo ili na neizvjesnost. Profesorica ne usmjerava sadržaj ni ritam rasprave, niti razrješava nejasnoće. Suzdržavanjem od vrednovanja otvara prostor u kojem značenje nije unaprijed određeno.

Istodobno, takva sloboda razotkriva koliko su studenti navikli na vanjski autoritet. Mnogi slobodu ne doživljavaju kao mogućnost, nego kao nesigurnost, što pokazuje koliko su duboko ukorijenjene akademske navike traženja potvrde i „točnih“ odgovora.

Jednakost i pravičnost

Nakon rasprave profesorica zamoli sve studente da uzmu komad papira i individualno odgovore na tri pitanja: Kako sam doživio/la ovu situaciju? Kako sam se osjećao/la? Kako sam se ponašao/la?

Pisane refleksije otkrivaju zajednički emocionalni prostor. Studenti situaciju opisuju kao neugodnu, frustrirajuću, pa čak i posramljujuću. Mnogi pišu o nelagodi, strahu od govorenja, strahu od pogreške te snažnom očekivanju da netko „iznad njih“ treba voditi raspravu i potvrditi što je ispravno.

Premještanjem sudjelovanja iz usmene rasprave u individualno pisanje profesorica otvara drugačiji put sudjelovanja. Glasovi koji su tijekom rasprave ostali tihi sada postaju vidljivi. Jednakost se ne potvrđuje kroz jednako vrijeme govora, nego kroz jednako uvažavanje iskustava. Pravičnost se ostvaruje omogućavanjem različitih načina izražavanja i ozbiljnim uzimanjem emocija koje u akademskom okruženju često ostaju neizrečene.

Studenti počinju prepoznavati kako odnosi moći, hijerarhije i osjećaj sigurnosti ili nesigurnosti utječu na to tko govori, a tko se povlači — te kako ti obrasci nisu individualni neuspjesi, nego zajednički uvjeti učenja. Istodobno počinju uviđati da su učili jedni od drugih, i od onih koji su govorili i od onih koji su slušali, te razumjeti da u zajedničkom procesu učenja imaju odgovornost jedni prema drugima.

Responzivnost

Razgovor se zatim nastavlja, sada s izričitim fokusom na to kako se studenti u takvim situacijama obično ponašaju. Mnogi opisuju povlačenje, šutnju ili prepuštanje riječi drugima zbog straha, nelagode ili nesigurnosti pri govoru pred kolegama. Profesorica pažljivo sluša i prilagođava tijekom seminara onome što se u razgovoru pojavljuje, umjesto da se vraća unaprijed planiranom programu.

Zatim ta iskustva povezuje s profesionalnim identitetom studenata. Što znači biti refleksivan stručnjak ako nas strah redovito ušutkava? Koje je sposobnosti potrebno razvijati — ne samo kognitivne, nego i emocionalne i relacijske — kako bismo mogli odgovorno djelovati unutar svoje profesije?

Responzivnost se ovdje pojavljuje kao utjelovljena i relacijska. Profesorica odgovara na atmosferu u prostoru, na emocije studenata i na značenja koja su se pojavila kroz tišinu jednako kao i kroz govor. Primjećuje, primjerice, da su neki studenti tijekom rasprave tražili njezin pogled kako bi provjerili jesu li rekli nešto „ispravno“ — čak i pogled postaje dio procesa učenja. Refleksija tako više nije samo analiza prakse iz distance, nego i uočavanje sebe u samoj situaciji — kako se osjećamo, kako reagiramo, povlačimo se ili preuzimamo odgovornost.

Do kraja seminara studenti su prepoznali da je upravo to iskustvo bilo reflektivna praksa. Demokracija se nije razmatrala kao apstraktan pojam, nego se ostvarivala kroz same uvjete učenja. Sloboda se doživjela kao spoj neizvjesnosti i mogućnosti, jednakost i pravičnost kao prepoznavanje različitih načina sudjelovanja i ranjivosti, a responzivnost kao sposobnost uočavanja, promišljanja i prilagodbe vlastitog profesionalnog djelovanja.

Seminar tako postaje proživljena lekcija o tome što znači profesionalno sazrijevati — ne izbjegavanjem nelagode, nego učenjem kako s njom ostati, promišljati je i preuzeti odgovornost unutar zajedničkog obrazovnog prostora.

AECEED slučaj 4: Hrvatska – visoko obrazovanje

4. Demokratska načela u visokom obrazovanju

Demokratska načela pokazuju kako demokratske vrijednosti postaju proživljene, doživljene i prakticirane u okruženjima učenja. U visokom obrazovanju ta načela aktivno oblikuju svakodnevne uvjete u kojima se vi, vaši studenti i kolege susrećete s autoritetom, sudjelovanjem, dijalogom i osjećajem pripadnosti.

U AELD-u demokratska načela nisu alati koje „primjenjujete“ niti tehnike koje „provodite“. Ona prije svega usmjeravaju vaš pedagoški pristup — način na koji oblikujete okruženja učenja i način na koji se odnosi razvijaju u vašoj učionici.

Četiri demokratska načela koja je prepoznao projekt AECED su:

- dijeljenje moći
- transformativni dijalog
- holističko učenje
- relacijska dobrobit

Zajedno, ova četiri načela usmjeravaju pedagogiju u visokom obrazovanju prema demokraciji-kao-nastajanju. Ona se ostvaruju na načine koji odgovaraju tradicijama vaše discipline, kulturi vaše institucije i raznolikim iskustvima koje studenti donose sa sobom.

Ta načela ne upućuju na unaprijed zadane metode niti na propisane korake. Umjesto toga, radom s njima otvarate prostore učenja u kojima se demokracija ne samo poučava, nego i prakticira, utjelovljuje i neprestano razvija.

Dijeljenje moći

Dijeljenje moći znači svjesno pregovaranje o autoritetu, utjecaju i odgovornosti u procesu učenja. U visokom obrazovanju autoritet je često čvrsto povezan sa stručnošću, akademskim kvalifikacijama i institucionalnim statusom. AELD ne negira te stvarnosti, ali poziva da se autoritet promišlja kao relacijski, responzivan i otvoren za su-stvaranje.

U AELD-u dijeljenje moći znači stvarati stvarne prilike da studenti sudjeluju u oblikovanju vlastitog iskustva učenja. Nastavnik pritom i dalje nosi odgovornost za etičke granice, koherentnost kurikuluma i relacijsku klimu u okruženju učenja. No unutar tih okvira svjesno se otvara prostor u kojem studenti mogu imati utjecaj.

Studenti mogu osjetiti dijeljenje moći u praksi kada:

- njihovi doprinosi smisleno preusmjeravaju ili produbljuju tijek istraživanja i rasprave;
- se uloge unutar aktivnosti dogovaraju, a ne unaprijed određuju;
- se ustaljene prakse dovode u pitanje te zajednički preispituju i iznova osmišljavaju;
- nastavnik čini svoje pedagoške odluke i razloge za njih transparentnima te poziva studente na dijalog o njima.

Kroz takva iskustva studenti demokraciju ne susreću kao udaljeni ideal ili sustav kojim upravljaju drugi, nego kao proživljenu praksu zajedničke odgovornosti. Uče da demokratsko sudjelovanje nije ni delegiranje ni kontrola — nego zajedničko oblikovanje uvjeta učenja.

Transformativni dijalog

Transformativni dijalog polazi od razumijevanja da demokratski dijalog nije samo iznošenje argumenata ili rasprava. U AELD-u dijalog se potiče kroz različite načine izražavanja — kroz tišinu jednako kao i kroz govor, kroz gestu, sliku, pokret, pisanje, digitalne medije i reflektivne stanke.

Ovo načelo proširuje mogućnosti sudjelovanja i način na koji se razumijevanje zajednički oblikuje. Transformativni dijalog ne poziva samo na poticanje govora, nego i na njegovanje dubokog slušanja. On prepoznaje da se značenje često počinje oblikovati kroz utjelovljeno i estetsko iskustvo mnogo prije nego što poprimi jasnu konceptualnu formu.

Transformativni dijalog može postati vidljiv, primjerice, kada:

- studenti najprije istražuju ideje kreativno ili kroz utjelovljenu praksu, a tek zatim prelaze na analitičku raspravu;
- reflektivni prostori svima omogućuju vrijeme za opažanje, promišljanje i zajedničko oblikovanje značenja;
- se neslaganje prihvaća kao sastavni trenutak učenja — kao prilika za produbljivanje razumijevanja, a ne kao problem koji treba brzo razriješiti.

Radom s ovim načelom podržavate demokratsko učenje koje prihvaća različitost na relacijski, etičan i otvoren način. Dijalog tako postaje zajednička praksa stvaranja značenja, a ne samo razmjena argumenata.

Holističko učenje

Holističko učenje polazi od ideje da se demokratsko razumijevanje razvija kroz povezivanje mišljenja, osjećaja, osjetilnog doživljaja, imaginacije i djelovanja. Ipak, u visokom obrazovanju učenje se još uvijek često svodi ponajprije na kognitivno ovladavanje znanjem, dok se utjelovljene, emocionalne i imaginativne dimenzije iskustva potiskuju na rub — iako upravo one oblikuju etičko prosuđivanje i relacijsku osjetljivost.

AELD te dimenzije ponovno stavlja u središte. U ovom pristupu emocije, tjelesna svjesnost i imaginacija nisu ometanja akademske rigoroznosti, nego važni resursi za smisleno suočavanje sa složenošću, neizvjesnošću i pluralnošću perspektiva.

Holističko učenje može postati vidljivo, primjerice, kada:

- aktivnosti učenja potiču studente da uz konceptualnu analizu obrate pažnju i na emocionalne i relacijske dimenzije iskustva;
- se imaginacija koristi za istraživanje alternativnih perspektiva, mogućnosti ili budućnosti;
- refleksivne prakse povezuju kognitivne uvide s utjelovljenom i afektivnom svjesnošću.

Kroz holističko učenje studenti razvijaju sposobnosti koje podržavaju demokratski život: empatiju, pažnju, etičko prosuđivanje i istinsku otvorenost da ih susret s drugima — i s onim što uče — može promijeniti.

Relacijska dobrobit

Relacijska dobrobit odnosi se na emocionalne i relacijske uvjete koji omogućuju demokratsko učenje. U visokom obrazovanju spremnost studenata da sudjeluju, preuzimaju intelektualne rizike ili se smisleno suoče s različitošću uvelike ovisi o tome doživljava li se prostor učenja kao siguran, poštujući i responzivan.

U AELD-u relacijska dobrobit nije individualna osobina niti pitanje „osobne otpornosti“. Ona se su-stvara između nastavnika i studenata — kroz načine facilitiranja, norme koje zajedno uspostavljamo i kvalitetu pedagoških odnosa. Relacijska i emocionalna sigurnost podržavaju sudjelovanje, ali ne podrazumijevaju nužno ugodu ili slaganje; demokratsko učenje često traži da ostanemo prisutni i u nelagodi te da s konfliktima radimo na konstruktivan način.

Prakse koje jačaju relacijsku dobrobit uključuju pažljivo facilitiranje, ritam rada koji ostavlja prostor za refleksiju te načine odgovaranja drugima koji naglašavaju prepoznavanje prije vrednovanja. Uvažavajući pogled, koji će kasnije biti predstavljen u ovim Smjernicama, jedna je od ključnih praksi za razvijanje takvih uvjeta.

Relacijsku dobrobit možete prepoznati u trenucima kada:

- studenti osjećaju da mogu izraziti nesigurnost ili neslaganje bez straha da će biti odbačeni ili omalovaženi;
- se različitost susreće sa znatiželjom, a ne s prosuđivanjem;
- nastavnici i studenti preuzimaju zajedničku odgovornost za održavanje poštujuće i uključive klime učenja.

Relacijska dobrobit omogućuje demokratsko učenje jer pomaže studentima da ostanu uključeni i kroz napetosti, ranjivost i promjenu. Ona pruža relacijski temelj na kojem demokratske prakse — a ne samo demokratski ideali — mogu zaživjeti.

Demokratska načela kao proživljeno iskustvo

Reflektirati drugačije

„Na kraju semestra studenti koji su u projektu sudjelovali kao su-istraživači i su-stvaratelji došli su u zgradu naše istraživačke skupine kako bi kroz vršnjačke intervjuje reflektirali svoja iskustva učenja. Sam prostor već je označavao pomak. Umjesto uobičajene seminarske učionice, ušli su u naš uredski prostor.

Kada su stigli na treći kat, njihovu je pozornost privukao hodnik. Duž cijelog hodnika, po podu i na stolovima, rasporedili smo gotovo dvjesto slika. Studenti su također donijeli *Pattern Language of Commoning* špilove kartica koji su ih pratili tijekom cijelog seminara.

Studenti su se postupno okupljali; oni koji su stigli ranije počeli su piti i grickati hranu pripremljenu za njih. Kada su svi stigli, objasnili smo format vršnjačkih intervjuja i podijelili smjernice za intervju, usmjerene na njihova iskustva sa seminara: što je podržavalo njihovo učenje, što im je bilo izazovno te kako su doživjeli demokraciju kroz individualno i zajedničko učenje.

Radeći u malim skupinama, studenti su provodili vršnjačke intervjuje. Istraživači im se nisu pridruživali u prostorijama. Prije nego što su otišli u prostorije za intervjuje, pozvali smo studente da odaberu slike koje su najbolje odražavale njihova iskustva u odnosu na smjernice za intervju. Neki su se studenti brzo odlučili, privučeni određenom slikom; drugi su zastajali, uspoređivali slike, oklijevali ili ih vraćali prije konačnog odabira. Nakon povratka u prostorije odabrali su i kartice s uzorcima koje su smatrali relevantnima za svoja promišljanja. Tek su tada uključili diktafone i započeli intervjuje.“

Ovaj prizor pokazuje kako se refleksija u visokom obrazovanju može podržati estetskim i utjelovljenim metodama, čak i u praksama poput intervjua i evaluacije seminara, koje se često promatraju kao isključivo kognitivne ili verbalne aktivnosti. Za mnoge studente ni vršnjački intervjui ni refleksija uz pomoć slika ili kartica s uzorcima nisu bili uobičajene metode. Ipak, upravo su ti neuobičajeni formati otvorili prostor za demokratsko povezivanje, refleksiju i učenje.

Dijeljenje moći ostvarivalo se promjenom uloga onih koji govore, slušaju i tumače. Studenti su intervjuirali jedni druge, umjesto da njih intervjuiraju nastavnici ili istraživači. Iako su facilitatori osmislili okvir i brinuli o etičkim granicama procesa, studenti su kroz svoja pitanja, odabrane slike i kartice s uzorcima oblikovali sadržaj, ritam i značenje refleksije.

Proces je podržavao transformativni dijalog, a ne evaluaciju ili raspravu. Transformativni dijalog bio je prisutan u refleksivnom prostoru hodnika i među izloženim slikama, a očitovao se i u načinu na koji su studenti bili potaknuti da ideje najprije istražuju kroz estetsko iskustvo prije nego što prijeđu na analitičku raspravu. Kombinacija vršnjačkih intervjua i vizualnih materijala poticala je pažljivo slušanje i promišljanje. Trenuci oklijevanja, neslaganja ili neizvjesnosti nisu se brzo razrješavali, nego su zadržani kao dio procesa učenja, omogućujući da se perspektive razvijaju kroz susret.

Radom sa slikama, karticama s uzorcima, pokretom i stankama, susret je omogućio holističko učenje. Refleksija nije uključivala samo analitičko mišljenje, nego i emocije, tjelesne reakcije i osobna iskustva. Time su podržani različiti načini stvaranja značenja te je studentima omogućeno da pojedinačne trenutke povežu sa zajedničkim obrascima.

Na kraju, pažnja posvećena ritmu rada, prostoru i vršnjačkoj interakciji podržala je relacijsku dobrobit. Dijeljenje hrane, kretanje hodnikom i refleksija u malim skupinama pridonijeli su stvaranju osjećaja sigurnosti i povjerenja. Demokratsko učenje pojavilo se ne samo u onome o čemu se razgovaralo, nego i u načinu na koji je prostor učenja bio oblikovan i zajednički doživljen.

Ovaj primjer pokazuje da u visokom obrazovanju uključivanje studenata u refleksiju kroz estetske i utjelovljene metode može učiniti procese učenja participativnijima, relacijskima i demokratskijima.

AECED slučaj 7: Njemačka – visoko obrazovanje

5. Rad s estetskim i utjelovljenim metodama u visokom obrazovanju

Visoko obrazovanje nudi brojne i fleksibilne ulazne točke za rad s estetskim i utjelovljenim metodama koje podržavaju demokratsko učenje.

Takvi se pristupi mogu:

- integrirati u redovita predavanja iz bilo kojeg područja,
- uključiti u seminare i radionice ili
- razvijati kroz informalne i neformalne aktivnosti poput studentskih inicijativa, suradničkih projekata, umjetničkih intervencija ili aktivnosti u zajednici.

Estetske i utjelovljene metode ne zahtijevaju poseban kolegij o demokraciji. One prije svega pozivaju odgojno-obrazovne djelatnike da unutar postojećih struktura stvaraju uvjete u kojima demokracija postaje proživljeno iskustvo koje se stalno mijenja kroz tjelesne, emocionalne, relacijske i imaginativne dimenzije učenja.

Pritom nije presudan sadržaj, nego odnosi, sudjelovanje i način na koji je oblikovano iskustvo učenja.

Planiranje estetskih i utjelovljenih metoda za demokratsko učenje: odakle započeti?

Umjesto da se započinje s unaprijed određenim metodama ili ishodima, planiranje estetskih i utjelovljenih metoda u visokom obrazovanju započinje pedagoškom orijentacijom. U praksi to znači zastati i promisliti kakve uvjete stvarate za učenje i sudjelovanje te na koji se način demokratske vrijednosti i načela pojavljuju u vašim svakodnevnim pedagoškim odlukama.

Proces planiranja nije linearan i ne slijedi jedan jedinstveni model. On se razvija kroz pažljivo osluškivanje konteksta, studenata, institucionalnih uvjeta i vlastite pedagoške pozicije. Odgojno-obrazovni djelatnik pritom je pozvan rasti i razvijati se zajedno s onima koji uče te učiti od njih.

Istodobno, unatoč toj fleksibilnosti u oblikovanju aktivnosti, postoji nekoliko elemenata na koje je posebno važno obratiti pažnju i kojima se treba stalno vraćati pri planiranju predloženih aktivnosti.

Tri su međusobno povezana elementa koja su uvijek važna kada govorimo o obrazovanju za demokraciju kroz estetske i utjelovljene metode: osjećaj za demokraciju, respozivna pedagogija i Uvažavajući pogled.

6. Osjećaj za demokraciju

Osjećaj za demokraciju odnosi se na proživljenu, utjelovljenu svjesnost o tome kako se demokracija doživljava u svakodnevnim interakcijama. On se ne može izravno poučavati kao vještina niti jednostavno prenijeti kroz poučavanje. Umjesto toga, razvija se postupno, kao dio zajedničkog susreta, kroz ponavljana iskustva sudjelovanja, prepoznavanja, odgovornosti i zajedničkog stvaranja značenja.

U visokom obrazovanju *osjećaj za demokraciju* oblikuje se kroz kvalitetu odnosa unutar okruženja učenja: kroz način na koji se glasovi čuju, kako se pristupa različitostima, kako se pregovara o moći i kako se dijeli odgovornost za učenje. Istodobno, riječ je i o tome tko je dio tog okruženja: kako se pojedinci međusobno odnose, kako komuniciraju te čija su prisutnost, iskustva i perspektive prepoznate, a čije ostaju na margini.

Osjećaj za demokraciju usmjerava demokratske susrete studenata i nastavnika — ne samo u onome o čemu se raspravlja, nego i u tome kako se učenje doživljava i kako se razvija. Često se ta svjesnost najprije osjeti — kroz tjelesne reakcije, emocije, trenutke nelagode ili povezanosti — a tek se kasnije reflektira. Kako bi se *osjećaj za demokraciju* razvijao, proces učenja mora ostati otvoren: otvoren prema različitim perspektivama i otvoren prema imaginaciji kako onih koji uče tako i onih koji poučavaju.

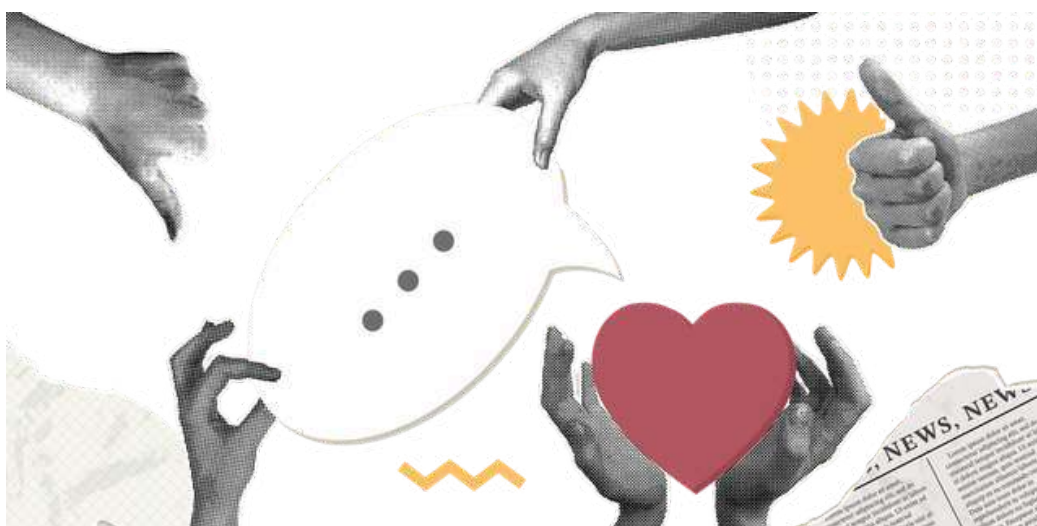
Razvijanje *osjećaja za demokraciju* pomaže studentima da demokraciju žive već sada, unutar svoje obrazovne institucije, umjesto da o njoj uče kao o nečemu što će se dogoditi tek u njihovim budućim građanskim ili profesionalnim ulogama. Kroz estetska, utjelovljena i relacijska iskustva učenja demokracija postaje opipljiva: nešto što se osjeća, pregovara i prakticira u svakodnevnim obrazovnim susretima. Ona se razvija kroz sudjelovanje, prepoznavanje, odgovornost i susret s različitošću.

Pri planiranju rada s estetskim i utjelovljenim metodama odgojno-obrazovni djelatnici mogu započeti pitanjem omogućuju li i na koji način aktivnosti učenja, kao i različite situacije i trenuci u procesu učenja, da se demokracija doživi, a ne samo raspravlja o njoj.

Poticajna pitanja:

- Kakve oblike sudjelovanja ova situacija učenja omogućuje — i za koga?
- Na koji način razlike (u podrijetlu, samopouzdanju, utjelovljenosti, perspektivama) postaju vidljive i dobivaju značenje?
- Koji se oblici odgovornosti dijele između studenata i nastavnika?
- Što bi studenti kroz ovo iskustvo mogli osjetiti ili razumjeti o pravičnosti, uključenosti ili odnosima moći?

Ova se pitanja jednako odnose na predavanja, seminare te na informalne i neformalne aktivnosti, pomažući nastavnicima da demokraciju prepoznaju kao nešto što se živi u sadašnjem trenutku.

7. Responzivna pedagogija

Responzivna pedagogija odnosi se na način prisutnosti u situacijama poučavanja i učenja — na prisutnost koja je pažljiva, otvorena i osjetljiva na ono što se događa. Ona nije unaprijed određena metoda niti skup tehnika koje se mogu jednako primijeniti u svakom kontekstu. Razvija se kroz stalnu pažnju prema ljudima, odnosima i situacijama kako se odvijaju te kroz spremnost da se na njih odgovori, umjesto da se jednostavno slijedi unaprijed zadani plan.

U visokom obrazovanju responzivna pedagogija očituje se u načinu na koji se nastavnici i studenti međusobno opažaju u okruženjima učenja: kako se uočavaju verbalni i neverbalni signali, kako se oblikuju ritam i tempo interakcije te kako se pristupa trenucima neizvjesnosti, napetosti ili znatiželje. Istodobno se odnosi i na odnos nastavnika prema samome sebi — na sposobnost uočavanja vlastitih reakcija, navika i pretpostavki te razumijevanja kako one utječu na sudjelovanje i odnose moći u prostoru učenja.

Responzivna pedagogija usmjerava demokratske susrete ne samo kroz ono što je planirano, nego i kroz način na koji se učenje razvija u samom trenutku. Ona uključuje osjetljivost na tjelesne reakcije, emocionalne atmosfere, tišine i promjene u dinamici skupine. Često započinje jednostavnim uočavanjem — zastankom, oklijevanjem, promjenom energije — a tek se kasnije oblikuje u svjesnu pedagošku odluku.

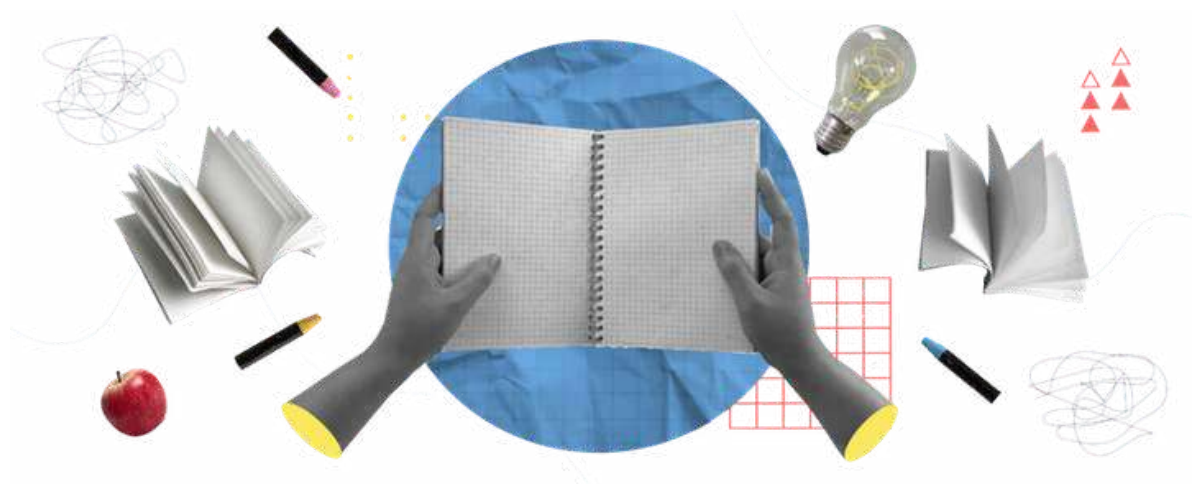
Razvijanje responzivne pedagogije pomaže nastavnicima i studentima da se suoče sa složenošću, umjesto da je zaobilaze. Ona podržava okruženja učenja u kojima se neizvjesnost ne razrješava odmah, u kojima se različitosti mogu istraživati i u kojima se nova značenja shvaćaju ozbiljno. Kroz estetska, utjelovljena i relacijska iskustva učenja responzivnost omogućuje da se demokracija živi kao pažnja, briga, zajednička odgovornost i otvorenost prema promjeni.

Pri planiranju rada s estetskim i utjelovljenim metodama odgojno-obrazovni djelatnici mogu započeti pitanjem kako će ostati pažljivi i responzivni prema onome što se pojavljuje tijekom učenja, a ne samo prema onome što je bilo planirano ili očekivano.

Poticajna pitanja:

- Kako ću uočavati što se događa u prostoru učenja izvan onoga što sam planirao/la? Hoću li se tome kasnije vratiti kroz refleksiju — i na koji način?
- Kako mogu odgovoriti na verbalne i neverbalne signale studenata, uključujući tišinu, oklijevanje ili nelagodu? Kako ih mogu potaknuti da i sami postanu responzivniji jedni prema drugima?
- Jesam li spreman/na, ako bude potrebno, usporiti, zastati ili prilagoditi tijekom učenja?
- Na koji način moje vlastite tjelesne, emocionalne i relacijske reakcije oblikuju sudjelovanje i osjećaj sigurnosti u prostoru učenja?

Ova se pitanja jednako odnose na predavanja, seminare te na informalne i neformalne aktivnosti. Ona pomažu odgojno-obrazovnim djelatnicima u stvaranju okruženja učenja u kojima se demokratsko sudjelovanje može razvijati kroz responzivnost u samoj praksi.

Ružičasti balon u predavaonici

Ružičasti balon lebdi u zraku, taman na granici dosega studenata koji stoje na podu. Jedan student, stojeći na stolcu, proteže se i u zadnji ga trenutak uspijeva uhvatiti. Drugi student s poda poseže za visećom vrpcom — onom koju sam zaboravila ukloniti — ali oklijeva, nesiguran smije li je dodirnuti. Iskorištavam trenutak i zamjenjujem balon verzijom bez vrpce. Igra se nastavlja.

Uzbuđenje i razigrana energija ispunjavaju prostor, šireći se i na studente koji sjede. Nakon kratke stanke neki od njih potrče pomoći kolegama u nepovoljnijem položaju. Dulje ruke i viši skokovi daju im prednost pa uspijevaju preoteti balon skupini koja stoji na stolcima. Osmijesi se šire, a kada im se pogledi susretnu, dijele radost uspjeha. Zrak je ispunjen energijom i entuzijazmom. Kada vježba završi, studenti se laganim korakom vraćaju na svoja mjesta, još uvijek uzbuđeni.

„Svake godine držim predavanje o globalnim ekonomskim nejednakostima, s ciljem da potaknem studente na promišljanje o vlastitim privilegijama i o tome kako su one povezane s položajem ranjivih skupina. Kako bih pokazala kako društveni i ekonomski uvjeti oblikuju mogućnosti koje ljudi imaju, zamijenila sam klasično predavanje jednom vježbom: studenti se natječu tko će uhvatiti ružičasti balon, pri čemu neki stoje na podu, a neki na stolcu — što simbolizira nejednake početne pozicije u životu.“

Teško je riječima opisati što se događa tijekom vježbe, ali nešto se promijeni. Tema na iznenađujući način dotakne studente drukčije nego prijašnjih godina. Trenutak u kojem studenti — i oni koji sudjeluju i oni koji promatraju — ulaze u različite pozicije dok posežu za balonom posebno je snažan. Bez riječi, kroz izraze lica i pokrete tijela, postaje jasno kako doživljavaju te uloge. Na trenutak kao da mogu osjetiti što znači biti zarobljen okolnostima — ili, s druge strane, uživati privilegiju.

Jedan je student, stojeći na stolcu, primijetio kako je drugima uopće moguće dohvatiti balon kada skupina na stolcima ima jasnu prednost visine. U početku se činilo da je s te pozicije lako zadržati kontrolu, no kada su studentima na podu počeli pristizati pomagači, izazov je postao veći. Oni koji su stajali na podu bili su očito u nepovoljnijem položaju, pa se ponekad činilo besmislenim uopće pokušavati. Ipak, kada bi se balon približio i kada bi skupina na podu uspjela poremetiti prednost onih na stolcima, pojavljivali su se radost i uzbuđenje. Upravo iz tog slabijeg položaja iskušenje da se zaobiđu pravila činilo se snažnijim.

Drugi je student razmišljao o pitanju pravičnosti. Jednakost bi, smatrao je, značila da svi stoje na podu i igraju prema istim pravilima. No sama je aktivnost pokazala da ni to ne bi bilo pravedno — neki su sudionici vrlo niski, a drugi vrlo visoki. Istinska pravičnost, zaključio je, značila bi da niži sudionici dobiju stolce kako bi njihova početna pozicija bila usporediva s onom viših. Tek tada bi cijela skupina imala jednaku mogućnost posegnuti prema gore i uhvatiti balon.

Ova utjelovljena aktivnost na predavanju pokazuje da tjelesne pozicije u učionici — poput sjedenja na stolcu ili stajanja na podu — nisu neutralne; one oblikuju i mogućnosti djelovanja i samo iskustvo sudionika. Istodobno pokazuje kako je tjelesno iskustvo neposredno, ali otvoreno interpretaciji. Tijelo uči i osjeća u samom trenutku, ali također postaje sredstvo za promišljanje društvenih struktura i nejednakosti. Aktivnost stoga nije samo fizička nego i pedagoška — utjelovljeno učenje čini vidljivima dinamike unutar grupe.

„Ipak, nekoliko trenutaka prije predavanja, dok sam u svom uredu napuhavala balone, gotovo sam odustala od ideje. Oklijevala sam, bojeći se da bi se takva aktivnost na sveučilištu mogla činiti previše djetinjastom. No upravo su radost i energija igre potaknule studente na sudjelovanje i otvorile raspravu o složenim globalnim ekonomskim pitanjima koja se često doživljavaju kao udaljena i apstraktna. Cijela je aktivnost pokazala kako utjelovljeno iskustvo može razotkriti skrivene odnose moći, ali i mogućnosti suradnje.“

Responzivna pedagogija, u ovom primjeru, usko je povezana s pravičnošću i uključivošću. Ona ne samo da prepoznaje nego može i aktivno poučavati o rodnim, kulturnim i iskustvenim razlikama u sudjelovanju. Naglašava da je učenje uvijek utjelovljeno i relacijsko te da odgojno-obrazovni djelatnici u visokom obrazovanju mogu stvarati uvjete u kojima se demokracija može doživjeti kroz sam proces učenja.

Responzivnost se ovdje ne odnosi samo na pažljivost prema studentima, nego i na svjesnost vlastitih tjelesnih, emocionalnih i relacijskih reakcija u nastavnim situacijama. Ona se razvija kroz sposobnost odgojno-obrazovnog djelatnika da uoči trenutke nelagode, obrambenosti ili žurnosti — kako kod sebe tako i u grupi — te da izdrži neizvjesnost i dvosmislenost, bez potrebe da ih prerano razriješi.

AECED slučaj 5: Finska – visoko obrazovanje

8. Uvažavajući pogled

Uvažavajući pogled odnosi se na način gledanja i odgovaranja na druge, pogled koji prepoznaje prije nego što prosuđuje. Riječ je o temeljnoj utjelovljenoj praksi koja podržava emocionalnu i relacijsku sigurnost u okruženjima učenja. Ona ne znači izbjegavanje kritike niti snižavanje akademskih standarda. Naprotiv, oblikuje način i trenutak u kojem se prosudba iznosi, osiguravajući da su sudionici najprije prepoznati kao osobe jednake vrijednosti.

U visokom obrazovanju, gdje su evaluacija, kritika i vrednovanje sastavni dio akademskog života, Uvažavajući pogled ima važnu ulogu u tome kako studenti doživljavaju sudjelovanje, preuzimanje rizika i osjećaj pripadnosti. On oblikuje demokratske susrete ne samo kroz ono što se vrednuje, nego i kroz način na koji se ljudi vide, oslovljavaju i na koji im se odgovara u svakodnevnim situacijama učenja.

Uvažavajući pogled uključuje odgovaranje drugima s otvorenošću, pažnjom i znatiželjom prije nego što se prijeđe na tumačenje, vrednovanje ili kritiku. To je utjelovljena orijentacija, a ne tehnika — ona oblikuje ton, držanje tijela, ritam interakcije i relacijsku prisutnost. Kroz Uvažavajući pogled studenti i nastavnici mogu izražavati nesigurnost, razlike i ideje koje se tek oblikuju, bez straha od trenutnog odbacivanja ili prosudbe.

Uvažavajući pogled djeluje na međusobno povezanim razinama. Uključuje pažljivost nastavnika prema samome sebi, dok primjećuje vlastite tjelesne, emocionalne i relacijske reakcije — poput nelagode, žurnosti ili obrambenosti — bez trenutačnog samoprosuđivanja. Uključuje i način na koji nastavnici vide i odgovaraju studentima, tako da najprije svjedoče onome što je prisutno — idejama, emocijama, gestama ili tišini — prije nego što usmjere ili vrednuju. Konačno, proširuje se i na odnose među studentima, jer nastavnici modeliraju i potiču načine slušanja i odgovaranja koji daju prednost prepoznavanju i uvažavajućem svjedočenju iskustva drugih.

Razvijanje podržavajućeg pogleda doprinosi emocionalnoj i relacijskoj sigurnosti kao važnom preduvjetu estetskog i utjelovljenog učenja. Sigurnost u ovom kontekstu ne znači nužno udobnost ili slaganje. Ona znači stvaranje uvjeta u kojima sudionici mogu ostati uključeni i kada su suočeni sa zahtjevnim, složenim ili ponekad neugodnim demokratskim susretima. Kada je prisutan Uvažavajući pogled, veća je vjerojatnost da će se sudionici usuditi preuzeti rizik, slušati različita stajališta i ostati uključeni u trenucima neslaganja ili neizvjesnosti.

Pri planiranju rada s estetskim i utjelovljenim metodama odgojno-obrazovni djelatnici mogu promisliti na koji će se način Uvažavajući pogled razvijati u okruženju učenja, prepoznajući ga kao zajedničku pedagošku praksu, a ne kao individualnu osobinu.

Poticajna pitanja:

- Kako mogu potaknuti studente da razvijaju načine gledanja i odgovaranja koji daju prednost prepoznavanju prije prosuđivanja?
- Kako mogu najprije priznati i uvažiti studentske doprinose prije nego što ih počnem vrednovati ili kritički propitivati?
- Što moj ton, držanje tijela i ritam rada poručuju o prepoznavanju i osjećaju pripadnosti u prostoru učenja?
- Kako reagiram na vlastitu nelagodu ili obrambenost u trenucima neizvjesnosti? Kako mogu potaknuti studente da učine isto?

Ova se pitanja jednako odnose na predavanja, seminare te na informalne i neformalne aktivnosti. Ona pomažu u stvaranju okruženja učenja utemeljenih na prepoznavanju, brizi i zajedničkoj odgovornosti.

9. Svakodnevne prakse i putovi djelovanja u visokom obrazovanju

Ovaj dio donosi pet praktičnih putova djelovanja koje možete koristiti kako biste AELD uključili u svoju svakodnevnu nastavu — bez potrebe za redizajnom kolegija. Promatrajte ih kao polazišne točke, a ne kao korake koje je potrebno slijediti određenim redoslijedom. Možete započeti s jednim putom koji odgovara vašem kontekstu, vraćati mu se kroz vrijeme ili ih kombinirati u skladu s time kako se Vaša pedagoška praksa razvija.

Smjer djelovanja 1: Uočavanje i usklađivanje

Koristite kada želite bolje razumjeti što se događa u prostoru učenja.

U praksi: kratke provjere stanja na početku ili tijekom rada, uočavanje tko govori, a tko se povlači iz sudjelovanja, praćenje energije u grupi, tišine, ritma rada i emocionalne atmosfere; imenovanje onoga što se osjeća ili primjećuje prije nego što se prijeđe na analizu sadržaja.

Smjer djelovanja 2: Višemodalno stvaranje značenja

Koristite kada verbalna rasprava dominira ili kada se neki studenti teško uključuju u dijalog.

U praksi: potaknite odgovore kroz slike, mapiranje, pokret, zvuk, predmete, kratko pisanje ili vizualne poticaje — a zatim ih uključite u zajedničku refleksiju.

Smjer djelovanja 3: Refleksivni dijalog

Koristite kada želite povezati iskustvo s učenjem i razvojem svijesti o demokraciji.

U praksi: strukturirana refleksija nakon aktivnosti; dijalog koji uključuje pitanja moći, uključenosti i odgovornosti; promišljanje ne samo o tome *što smo naučili*, nego i *kako smo zajedno učili*.

Smjer djelovanja 4: Dijeljena odgovornost i dijeljenje moći

Koristite kada želite da studenti smisleno sudjeluju u oblikovanju pojedinih aspekata učenja unutar jasno postavljenih okvira.

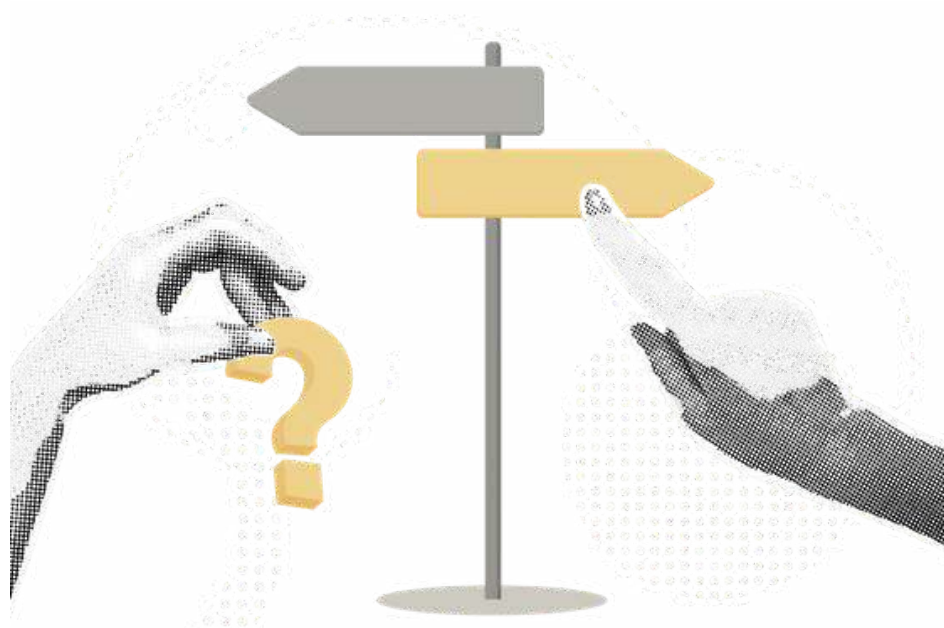
U praksi: pregovaranje o ulogama, trenuci istraživanja koje vode studenti, stvaranje kriterija ili pitanja, rotirajuće vođenje rasprave te zajednički dogovori o načinu rasprave i davanja povratnih informacija.

Smjer djelovanja 5: Zadržavanje napetosti i razlika

Koristite kada se pojave sukob, nelagoda ili neizvjesnost — ili kada se takve situacije izbjegavaju.

U praksi: usporite proces umjesto da brzo tražite rješenje; priznajte i imenujte nelagodu; koristite prakse koje podržavaju slušanje preko razlika; stvarajte načine za odgovorno neslaganje bez straha od poniženja ili povlačenja iz sudjelovanja.

Ovi putovi djelovanja pomažu prepoznati da se demokratsko učenje gradi kroz male, ponavljajuće pedagoške izbore. S vremenom se oni međusobno nadograđuju i oblikuju ekologiju učenja u kojoj se o demokraciji ne samo govori, nego se ona i doživljava kroz sudjelovanje, prepoznavanje, dijeljenu odgovornost te sposobnost ostajanja u odnosu s različitostima.

10. Poticaji za refleksiju odgojno-obrazovnih djelatnika

Refleksija je središnja dimenzija AELD-a. U visokom obrazovanju ona pomaže odgojno-obrazovnim djelatnicima da obrate pažnju na to kako se demokracija ostvaruje kroz svakodnevne pedagoške odnose, odluke i reakcije.

Pitanja koja slijede nisu zamišljena kao alati za evaluaciju niti kao kontrolna lista. Ona su poziv na kontinuirano refleksivno propitivanje koje pomaže odgojno-obrazovnim djelatnicima uočiti kako se demokratske vrijednosti, načela i *osjećaj za demokraciju* žive u njihovim nastavnim kontekstima.

Odgojno-obrazovni djelatnici mogu se ovim poticajima baviti individualno, u razgovoru s kolegama ili unutar profesionalnih zajednica učenja. Mogu im se i vraćati kroz vrijeme, jer je demokratsko učenje nelinearan i razvojni proces koji se postupno oblikuje kroz praksu.

Usmjeravanje pažnje na demokratske vrijednosti

- Na koje načine studenti doživljavaju slobodu u mojoj nastavi? Gdje se sloboda može osjećati ograničeno i zašto?
- Kako se jednakost i pravičnost ostvaruju u praksi? Čiji su oblici sudjelovanja najvidljiviji ili najviše vrednovani?
- Kako uočavam i kako odgovaram na potrebe, emocije i ritmove studenata? Gdje je responzivnost prisutna, a gdje izostaje?

Promišljanje demokratskih načela

- Na koji se način moć dijeli, pregovara ili čini vidljivom u mojoj nastavi? Koji su oblici dijaloga potaknuti, a koji ostaju na margini?
- Kako su mišljenje, osjećanje i osjetilno iskustvo povezani i integrirani u procesima učenja?
- Što podržava relacijsku dobrobit u mojim okruženjima učenja, osobito u trenucima napetosti ili neizvjesnosti?

Razvijanje *osjećaja za demokraciju*

- Koji su se trenuci nelagode, oklijevanja ili povezanosti pojavili u interakcijama tijekom učenja?
- Kako studenti i ja reagiramo na različitost, neslaganje ili dvosmislenost?
- Koji tjelesni ili emocionalni signali upućuju na promjene u *osjećaju za demokraciju*?

Refleksivnost odgojno-obrazovnog djelatnika

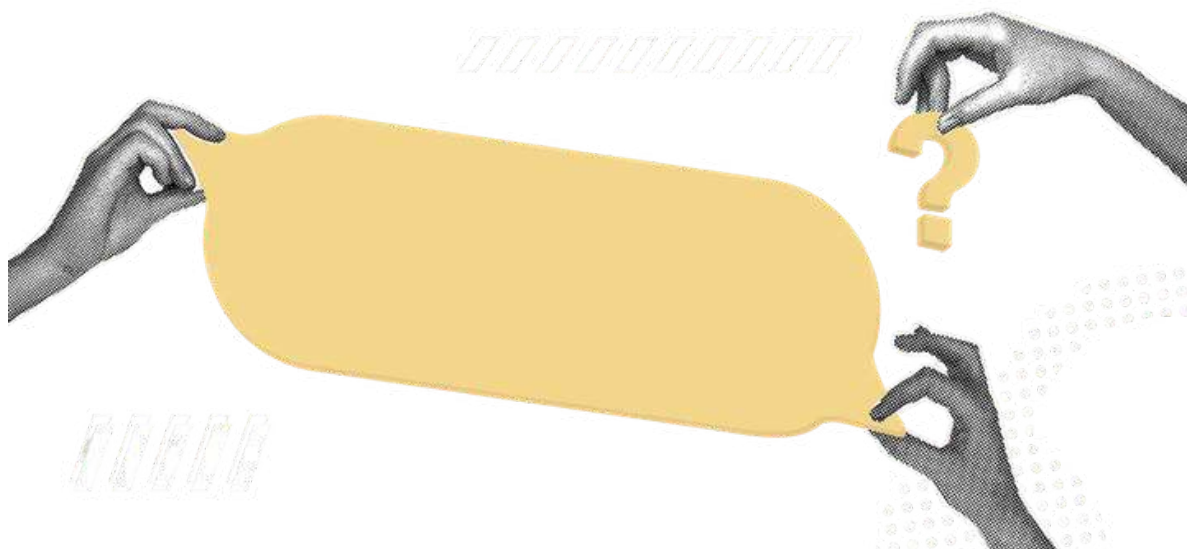
- Koje tjelesne, emocionalne ili relacijske reakcije primjećujem kod sebe tijekom nastave?
- Kako moje navike vezane uz autoritet, stručnost ili kontrolu oblikuju sudjelovanje studenata?
- Na koje načine prakticiram Uvažavajući pogled prema sebi, osobito u trenucima neizvjesnosti ili poteškoća?

Uključivost i etička odgovornost

- Kako rod, kulturna pozadina, jezik ili prethodna obrazovna iskustva oblikuju sudjelovanje u mojim okruženjima učenja?
- Koje pretpostavke o izražavanju, samopouzdanju ili angažmanu možda nesvjesno reproduciram?
- Kako mogu ostati pažljiv/a prema uključivosti, a da pritom sudionike ne svodim na unaprijed zadane kategorije?

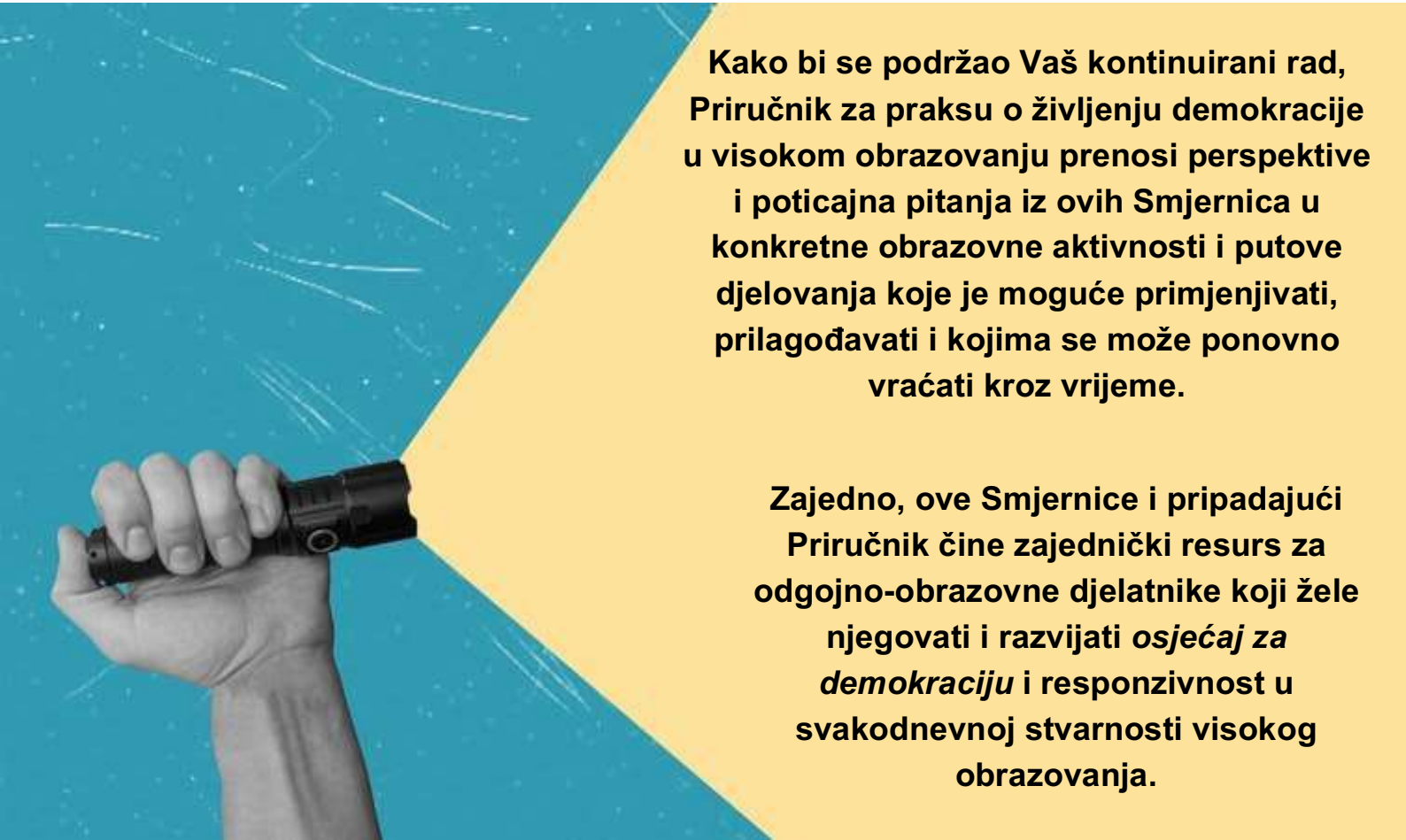
Ova pitanja nisu zamišljena kao ona na koja treba dati konačne odgovore. Ona podržavaju praksu uočavanja, zastajanja i ponovnog vraćanja promišljanju, pomažući odgojno-obrazovnim djelatnicima da ostanu otvoreni za učenje iz vlastite nastavne prakse.

Kroz takvo refleksivno angažiranje odgojno-obrazovni djelatnici jačaju svoju sposobnost razvijanja *osjećaja za demokraciju*, responzivnosti i relacijske sigurnosti — čime podupiru demokraciju-kao-postajanje u visokom obrazovanju.

II. Završetak Smjernica i poziv na korištenje Priručnika

Ove su Smjernice predložile razumijevanje demokracije u visokom obrazovanju kao proživljene, relacijske i utjelovljene prakse koja se razvija kroz svakodnevne pedagoške izbore, a ne kroz unaprijed propisane modele. Stavljajući u središte estetsko i utjelovljeno učenje za demokraciju, pozivaju odgojno-obrazovne djelatnike da obrate pažnju na to kako se sudjelovanje, autoritet, različitost i responzivnost ostvaruju u svakodnevnim trenucima poučavanja i učenja.

Kako bi se podržao Vaš kontinuirani rad, Priručnik za praksu o življenju demokracije u visokom obrazovanju prenosi perspektive i poticajna pitanja iz ovih Smjernica u konkretne obrazovne aktivnosti i putove djelovanja koje je moguće primjenjivati, prilagođavati i kojima se može ponovno vraćati kroz vrijeme.

Zajedno, ove Smjernice i pripadajući Priručnik čine zajednički resurs za odgojno-obrazovne djelatnike koji žele njegovati i razvijati *osjećaj za demokraciju* i responzivnost u svakodnevnoj stvarnosti visokog obrazovanja.